

Gudrun Gormsen med udgangspunkt i en dagbog fra første halvdel af 1800-årene¹³.

Beskrivelsen og analysen af de økologisk betingede, regionale variationer i ældre dansk landbrug og bondekultur er imidlertid stort set jomfruelig jord. Masser af opgaver ligger her og venter på historikere, etnologer og kulturgeografer. Karl-Erik Frandsens disputats har været med til at vise, hvor påtrængende sådanne opgaver er, og den vil med sin rigdom på data og kort blive ét af de vigtigste holdepunkter og én af de flittigst konsulterede håndbøger i det arbejde, der bør gøres i de kommende år.

Ole Degn:

Hvornår blev Kirsten Sørensdatter til fru Jensen?

– *den historiske udvikling af gifte kvinders brug af giftenavn.*

Ved den nye navnelov af 29. april 1981 blev det bestemt, at såvel kvinden som manden ved indgåelse af ægteskab beholder sit efternavn, med mindre den ene part erklærer at ville antage den andens efternavn. Blot 20 år forinden var det ved navneloven af 17. maj 1961 blevet bestemt, at en kvinde ved indgåelse af ægteskab fik mandens efternavn, med mindre hun forinden over for vielsesmyndigheden havde afgivet erklæring om, at hun ønskede at bære det navn, hun bar før ægteskabet.

På blot 20 år er altså sket en udvikling, der endte med en kovending i 1981. Man er nu nået tilbage til de navneforhold, vi kender fra historien, når vi læser om f.eks. Birgitte Gøje og hendes ægtemand Herluf Trolle, der levede i 1500-årene, og om Marie Grubbe og hendes ægtemænd Ulrik Frederik Gylden-

løve, Palle Dyré og Søren Sørensen Møller, der levede i 1600-årene og begyndelsen af 1700-årene.

Skikken, at kvinden antager mandens efternavn, finder vi de første eksempler på herhjemme i 1700-årene. Måske er grevinde Louise Stolberg, født Reventlow (1746–1824) blandt de første, som man ser tage navn efter ægtemanden; hun var i 1777 blevet gift med grev Christian Stolberg. Udbredelsen af skikken skete imidlertid længe meget langsomt, og de færreste gør sig sikkert klart, at den først er blevet næsten enerådende op imod vores tid. Nu er skikken så fastgroet, at de fleste har svært ved at forestille sig andet, og selv efter den nyeste navnelov synes det at være mest almindeligt, at kvinden vælger at antage ægtemandens navn.

Hvornår og hvordan det blev skik, at kvinden antog mandens efternavn, har tilsyneladende aldrig tidligere været undersøgt¹. Skikkens indtrængen synes imidlertid at være afspejlet i kirkebøgerne, hvor kvinderne anføres sammen med mændene i dåbsindførslernes forældrerubrik og i begravelsesindførslerne.

Undersøgelser på dette grundlag for det nørrejske områdes vedkommende afslører, at få årtier før 1800 begyndte gifte kvinder at antage mandens efternavn. Skikken udbredtes først i *købstæderne*. I de nørrejske kirkebøger møder man den først i de østjyske købstæder (Randers, Århus, Skanderborg og Vejle amter) samt i Lemvig, Viborg og Varde, hvor man sporadisk i dåbsindførslernes forældre-rubrik finder enkelte, efter en tid snart lidt flere mødre betegnet med et »født«, efterfulgt af vedkommendes eget navn. De første eksempler i Nørrejylland overhovedet synes at være fra Kolding og Horsens i 1760erne, derefter kommer Randers, Vejle og Fredericia i 1770erne osv. Fra 1830 og indtil 1890erne ser man skikken brede sig til de fleste andre købstæder.

13. Gudrun Gormsen: Hedebonden. Studier i gårdmand Peder Knudsens dagbog. 1829–1857. Ief småskrifter 1982.

1. Kvindens antagelse af mandens efternavn behandles således hverken i Frederik Nielsen, Axel Olrik og Johs. C. H. R. Steenstrup: Dansk navneskik. Betænkning afgiven af den af Justitsministeriet den 4. maj 1898 nedsatte kommission, 1899, eller i Georg Søndergård: Bogen om personnavne. Oprindelse. Historie. Brug, 1979.

stæder *almindeligt*, at konerne anføres med et »født«, idet der dog fortsat er enkelte eller nogle få, der imellem de øvrige bærer deres eget navn på den gamle vis.

En *almindelig* brug af navneformen med »født« ser man først i Ebeltøft 1845, i Ribe 1846, i Ringkøbing 1851, i Fredericia 1853 osv., idet mange købstæder kommer med især i 1880'erne. I de *nordjyske* købstæder (i Hjørring, Thisted, Ålborg og Viborg amter samt i byerne Lemvig, Holstebro og Hobro) og i Århus blev det dog i hvert fald indtil 1930'erne (landsarkivet har ikke de nyere kirkebøger) aldrig almindeligt, at præsterne og kordegnene anførte kvinderne med et »født«; man ser her blot deres eget navn. Forklaringen er muligvis, at man er gået fra en angivelse af de faktiske forhold – med kvinder med navneformen »født« og kvinder med eget navn mellem hinanden efter de pågældendes egne angivelser – til en angivelse med et *underforstået* almindeligt »født«, idet forældrerubrikken rent bogstaveligt anfører de pågældendes navne, således som disse står på dåbsattesterne.

For dette kunne tale, at man i en række købstæder, hvor man i 1860'erne eller

1870'erne var gået over til almindeligt af anføre kvinderne med et »født«, ophører hermed nogle måneder efter januar 1892, da man var gået over til det nye kirkebogssystem. Dette systems rubrikoverskrift »Forældrenes fulde navn efter forevisning af døbe- eller i alt fald vielsesattest. . .« kan som nævnt være taget rent bogstaveligt. Dette forhindrer dog ikke, at man har købstadsogne, hvor den almindelige anvendelse af formen »født« først begynder *efter* 1900 (Grenå 1917, Herning 1926).

I en del tilfælde kan man altså ikke på grundlag af kirkebøgerne udtale sig om de faktiske forhold. Men i alle de kirkebøger, hvor man ser kvinder med angivelsen »født« og kvinder med eget navn imellem hinanden, må man – også når blot en enkelt eller to om året ses anført med et »født« – regne med kirkebøgenes angivelser.

At kordegnenes og sognepræsternes praksis ved noteringerne også *kan* have spillet en rolle, ser man af det forhold, at sognene ikke altid følges ad ved indførelsen af angivelsen »født« i de byer, der har flere sogne, jfr. følgende opstilling:

	Første forekomst af »født« det ene sogn	det andet sogn
Ålborg	1847, aldrig alm.	ingen ses
Århus	1814, aldrig alm.	1814, aldrig alm.
Viborg	1817, aldrig alm.	1818 (kontrabog), 1854 (hovedbog), aldrig alm.
Ribe	1845/44, aldrig alm.	1853, 1882 alm.

Derimod ser man en fin overensstemmelse i forholdet mellem sognepræstens og kordegnens praksis. I 16 købstadsogne finder man samtidig i de to kirkebøger den første brug af den nye form, mens forholdet ikke kan afgøres i 12 købstadsogne (sognepræsten bruger formen *før* 1814, da vi fik kontrabøgerne, eller landsarkivet mangler endnu sognepræstens bog, der mange steder blot er afleveret op til ca. 1850). Kun for fire købstadsogne ses uoverensstemmelser, jfr. følgende:

	Første forekomst af »født« hos	
	sognepræsten	kordegnen
Horsens	1813	1815
Løgstør	1833	1851
Ribe	1844	1845
Ringkøbing	1821	1838

Ved den *almindelige* overgang til anvendelsen af formen »født« finder man overensstemmelse i de fem købstadsogne, hvorfra landsar-

kivet til nu har både hovedbøgerne og kontrabøgerne for de pågældende tidspunkter.

I *landsognene* ser man som nævnt noget senere kvinder anført med et »født« i forældrerubrikken. Der synes at være meget få før 1850. Mange steder synes angivelser med »født« først at være blevet almindelige i 1920erne og 1930erne, og mange steder var de det endnu ikke i 1940erne. Flere steder ses sådanne angivelser slet ikke at forekomme. Forklaringen kan her være den samme som for købstæderne.

I de tilfælde, hvor man i kirkebøgernes forældrerubrik ser de to navneformer mellem hinanden, kan man få et indtryk af, hvor udbredt det var, at kvinderne antog mandens efternavn. Man ser her, at i en købstad som Nørresundby (købstad 1900), blev i 1892 ved dåben af drenge i forældrerubrikken 23 mødre anført med eget navn, 29 med »født«; i 1902 var tallene 2 og 53, i 1912 2 og 71. Og endnu i 1940erne finder man i flere købstæder enkelte kvinder anført med eget navn. På landet ser man i et landsogn som Tolne, hvor praksis at angive kvinderne med et »født« blev almindelig i 1905, i 1911 tre ud af syv kvinder anført med eget navn, i 1914 fem ud af 12, i 1926 tre ud af 12, i 1937 to ud af seks, i 1945 to ud af ti. Man kan altså ikke før navneloven af 1961 gå ud fra, at en kvinde har antaget sin mands efternavn. Og det kan man jo i øvrigt heller ikke derefter.

Som nævnt medførte formuleringen af de nye forældrerubrikoverskrifter ved kirkebogsreformen 1891, at angivelse af mødrenes giftenavn i et vist omfang ophørte, idet man tog rubrikkens formulering om »forældrenes fulde navn« bogstaveligt. Derfor er der til supplerung af undersøgelsen på grundlag af forældrerubrikken foretaget nogle stikprøver på grundlag af kirkebøgernes begravelsesindførsler med henblik på at kaste lys over giftekvinders brug af giftenavn.

Det viser sig, jfr. følgende opstilling, at der er sogne, hvor overvægten mod giftenavn tipper allerede i 1880erne, andre, hvor giftenavn endnu i 1920erne optræder ganske sporadisk.

En konkret undersøgelse af forholdet mellem navn i forældrerubrikken og navn i begravelsesindførslen for 50 gifte mødre, der i årene 1873–76 fik døbt børn i Løgstør og i forældrerubrikken anføres med *egget* navn, viser, at tre står med eget navn, da de senere blev begravet, 16 med giftenavn, mens 31 ikke er fundet døde i Løgstørs kirkebog. De tre med *egget* navn er begravet i 1879, 1885 og 1903, de 16 med giftenavn i årene 1878–1924, og der synes næppe at være tvivl om, at anførelsen af giftenavn hænger sammen med den almindelige overgang i Løgstør til dette omkring 1890.

Når skikken, at kvinden bærer mandens efternavn, i de første mange år blot optræder sporadisk, skyldes det sociale forhold. Den blev nemlig først optaget af købstædernes og til en vis grad landsognenes højere sociale lag. De første koner, der anføres med et »født« og ikke blot deres eget navn – -datter eller eget ikkesen-navn – var gift med (højere) embedsmænd, som officerer, herredsfogeder, amtsfuldmægtige, told- og postembedsmænd, sognepræster, rektorer, adjunker, eller de var gift med mænd fra liberale erhverv, som prokuratorer, læger, bygningskonduktører, apotekere, musici, landinspektører, eller med større købmænd, fabrikanter, som bryggerieejere, jernstøbere, nu og da også bedrestillede håndværkere, og på landet godsejere og proprietærer. Først langt senere forekommer skikken hos de laverestillede lag.

Formentlig har forholdet en vis sammenhæng med udbredelsen af faste slægtsnavne. Disse kom tidligst i brug i borgerskabets øverste lag, langt senere i dets lavere lag og i bondestanden, for bønderne i Vendsyssel, Thy og Himmerland således først i 1860erne og 1870erne og spredt endda endnu senere, til trods for, at forordning af 30. maj 1828 og cirkulære af 6. august 1856 påbyder brugen af faste slægtsnavne². Der var mindre grund til, at en arbejderhustru eller en bondekone med navnet Andersdatter skulle kalde sig fru Pedersen (Peders søn), end at en toldforvalter-

2. Jfr. Frederik Nielsen, Axel Olrik og Johs. C. H. R. Steenstrup: Dansk navneskik, s. 119–20.

Procenttal for gifte kvinder, der i begravelsesindførslerne er anført med mandens efternavn som giftenavn.

	Varde	Nørresundby	Løgstør	Vammen	Tolne	Fruering
1850-54	20					
1855-59	64					
1860-64	79					
1870-74	91	31	57			
1875-79	100	41	42			
1880-84		46	12	38		
1885-89		88	83	0	17	
1890-94	75	96	76	13	22	4
1895-99			45	12	0	0
1900-04			22	27	0	0
1905-09			100	93	50	6
1910-14					100	3
Af samlet antal begravede gifte kvinder	213	333	337	72	70	190
Året for vendepunktet	1855/56	1883/84	1885/86	1904/05	1906/07	senere end 1935

frue, født Lund, skulle kalde sig fru Schönau. Skikken med patronymikonformen »-datter« har formentlig også været af betydning, så længe befolkningen endnu havde en fornemelse af indholdet. Helt til 1920'erne finder man kvinder betegnet -datter.

Som anført, ser man selv efter, at kirkebøgerne de fleste steder almindeligt nævner kvinderne med et »født«, fortsat undtagelser, hvor kvinderne bærer deres eget navn. Helt indtil navneloven 1961 beholdt kvinden automatisk ved ægteskabets indgåelse sit eget navn, og det var hendes ret, ikke hendes pligt at antage mandens navn³. Først med loven af 1961 fik hun ved ægteskabets indgåelse mandens slægtsnavn, hvis hun da ikke forinden over for vielsesmyndigheden afgav erklæring om, at hun ønskede at bære det navn, hun bar før ægteskabet. Indtil da skulle ændring af en kvindes efternavn i forbindelse med ægteskab ikke anmeldes til offentlig myndighed.

At ikke *alle* gifte kvinder antog deres mands navn, fremgår klart af den viste opstilling. Men det fremgår også klart, at stadig flere gifte kvinder antog mandens navn, og op imod vores tid blev skikken næsten enerådende.

Da der i 1960 skulle afgives betænkning af det udvalg, der i marts 1952 var blevet nedsat af Justitsministeriet til at udarbejde grundlaget for en ny lovgivning om personnavne, stod medlemmerne i en vanskelig situation⁴. Man fandt vel, at rent umiddelbart syntes det at stemme bedst med kvindens ligeberettigelse, at hun beholdt sit pigenavn som familienavn efter giftermålet. På den anden side ønskede man også at foretrække lovbestemmelser, der måtte formodes normalt at falde sammen med den gifte kvindes ønske, således at de ville kræve de færreste anmeldelser. Og udvalget fandt efter det foreliggende, at der ikke var nogen tvivl om, at det inden for en

3. Jfr. kommentarerne i Karnovs lovsamling, 4. udg. 1948, 2, 1949, s. 2094, note 23-25, og Betænkning om en ny lovgivning om personnavne. Afgivet af det af Justitsministeriet den 20. marts 1952 nedsatte udvalg, 1960, s. 12.

4. Betænkning om en ny lovgivning om personnavne, 1960, s. 29-30.

overskuelig fremtid fortsat ville være sådan, at langt de fleste gifte kvinder ville foretrække at føre samme familienavn som manden. Man kunne her henvise til oplysninger fra Københavns folkeregister, der viste, at af ca. 250.000 gifte eller tidligere gifte kvinder i kommunen var der blot 10.000, der havde indgivet anmeldelse om at ville føre deres pigenavn som familienavn. Endda var omkring halvdelen af disse anmeldelser først indgivet ved ægteskabets opløsning.

Ud fra ligestillingstanken havde udvalget dog i sit arbejde overvejet muligheden af en regel, der tillod mand og kone som fælles familienavn for sig og børnene at føre enten mandens eller konens familienavn. Men udvalget mente dog ikke, at man burde bryde så radikalt med den nedarvede familienavsordning. Og ved behandlingen af det lovforslag, der blev resultatet af udvalgets arbejde, stillede blot socialdemokraten Astrid Skjoldbo spørgsmålstegn ved bestemmelsen, at kvinden ved ægteskabets indgåelse fik mandens slægtsnavn, med mindre hun forinden havde afgivet erklæring om at ville beholde sit eget pigenavn⁵. Astrid Skjoldbo fandt det mere i pagt med tiden, om kvinden før sit giftermål i alle tilfælde traf bestemmelse om, hvorvidt hun ønskede at beholde sit eget navn eller at antage sin tilkommende mands navn. Men dette vandt ikke genklang. Og et nedsat folketingsudvalg fandt ikke et forslag fra Dansk Kvindesamfund om en særlig blanket til brug i forbindelse med udfærdigelse af vielsespapirerne hensigtsmæssig. På blanketten skulle kvinden anføre, om hun ønskede at beholde sit eget navn eller at antage ægtefællens; men udvalget mente ikke, at man kunne føje en attest til de mange, der skulle tilvejebringes før ægteskabets indgåelse. Med loven fik man altså den bestemmelse vedrørende den gifte

kvindes efternavn, som man blot 20 år senere måtte ændre til det modsatte.

Set på baggrund af udviklingen inden for familien og kvindebevægelsen synes det at være visse perspektiver i spørgsmålet: *Hvorfor blev Karen Sørensdatte til fru Jensen?* At de gifte kvinder på denne måde fik understreget deres tilhørsforhold til manden, har næppe noget at gøre med en udvikling henimod kernefamilien. For som det fremgår at flere undersøgelse, har kernefamilien været helt dominerende både i 1700-årenes og 1800-årenes Danmark⁶. Derimod kan de gifte kvinders antagelse af mandens navn have sammenhæng med udviklingen af et skel mellem intim- eller privatsfæren og offentlighedssfæren. At netop de højeste sociale lag var de første, der antog skikken at anvende giftenavn, kunne antyde dette. Netop de velstillede, de højere embedsmænd, de større købmænd og fabrikanter, godsejere osv., markerede sig i og overfor offentligheden, og fra dem kunne skikken som et socialt prestigefænomen langsomt brede sig til de lavere befolkningslag, hvor det med udviklingen af skellet mellem intim- og offentlighedssfæren efterhånden kunne få mening. Ser man på udviklingen inden for kvindebevægelsen, kom skikken derimod til at virke i modsat retning. Samtidig med, at man fik en mere udbredt agitation for og forståelse for, at kvinderne kunne være selvstændige, at de havde deres eget værd, at de kunne virke ude på arbejdsmarkedet, udbredtes den skik, at de gennem antagelse af mandens efternavn tilkendegav et tilhørsforhold til manden. Selv efter årtiers kamp for kvindernes selvstændighed kunne folketinget så sent som i 1961 vedtage en lov, der gav kvinderne mandens navn. En praksis, der langsomt havde udviklet sig gennem 200 år, var dermed blevet lovfæstet. På dette tidspunkt har man imidlertid været

5. Om behandlingen af dette punkt i lovforslaget, se Folketingstidende, 1960-61, sp. 983-84, 991-92, 995-98, 1005, 3125-3129, og Folketingstidende, 1960-61, B, sp. 563-66 (Betænkning over forslag til lov om personnavne, afgivet af udvalget den 20. april 1961).

6. Se her Jørgen Elklit: Household structure in Denmark 1769-ca. 1890 (Sune Åkerman, Hans Chr. Johansen and David Gaunt (ed.): Chance and change. Social and economic studies in historical demography in the Baltic area, 1978, s. 109-21) og de der citerede arbejder af Hans Chr. Johansen, Hans Henrik Schou og Henrik Fangel.

vel sent ude med en sådan lovbestemmelse. Eller er det maj 1968 og de andre voldsomme udviklingstendenser i samfundet, der har bevirket, at man med navneloven 1981 har måt-

tet lovgive helt modsat, således at hver af parterne nu beholder sit eget navn, med mindre den ene erklærer at ville antage den andens navn?